

नेपाली कथा साहित्यमा आँखा पत्रिकाको योगदान

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्रसङ्काय

अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली शिक्षण समितिको

स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको

प्रयोजनका लागि

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

सुकदेव पोखरेल

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनी मार्ग काठमाडौं

२०६८

शोध निर्देशकको सिफारिस

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र संकाय अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली विषयको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि शोधार्थी श्री सुकदेव पोखरेलले नेपाली कथा साहित्यमा आँखा पत्रिकाको योगदान शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नुभएको हो। उक्त शीर्षकको शोधपत्र उहाँले मेहनतका साथ तयार गर्नुभएको छ। उहाँको यस शोधकार्य प्रति म सन्तुष्ट छु। अतः यस शोधकार्यको उचित मूल्याङ्कनका लागि नेपाली शिक्षण समितिमा सिफारिस गर्दछु।

मिति:-

चिन्तामणि भट्टराई
रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण समिति
प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

स्वीकृति-पत्र

रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस, प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौंका स्नातकोत्तर तह (नेपाली) द्वितीय वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनको लागि सुकदेव पोखरेलले तयार गर्नु भएको नेपाली कथा साहित्यमा आँखा पत्रिकाको योगदान नामक शीर्षकको शोधपत्र सोही प्रयोजनका निम्ति स्वीकृत गरिएको छ ।

.....
चिन्तामणि भट्टराई
(शोध-निर्देशक)

.....
उप प्रा. ढाका प्रसाद घिमिरे
(बाह्य परीक्षक)

.....
सह. प्रा. तुलसीमान श्रेष्ठ
(विभागीय प्रमुख)

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली शिक्षण समितिको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजन पूरा गर्न नेपाली कथा साहित्यमा आँखा पत्रिकाको योगदान शीर्षकको यो शोधपत्र मैले आदरणीय गुरु श्री चिन्तामणि भट्टराईज्यू को निर्देशनमा तयार पारेको हुँ । उहाँको सद्भावपूर्ण सल्लाह सुझाव र कुशल निर्देशनप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधकार्यका लागि विभागीय स्वीकृति प्रदान गर्ने गरी यो अवसर उपलब्ध गराइदिनु हुने विभागीय प्रमुख तुलसीमान श्रेष्ठप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । साथै प्रत्यक्ष एवम् परोक्ष रूपमा शोधकार्य लेखनमा प्रेरणा र आवश्यक सहयोग प्रदान गर्नुहुने गुरु चिन्तामणि भट्टराई ज्यूप्रति पनि आभार प्रकट गर्दछु । यसैगरी शोध सामग्री संकलनमा प्रत्यक्ष ?पले आवश्यक सामग्री जुटाई सहयोग गर्नुहुने अमरकुमार प्रधान, विष्णु सुवेदी, भीमेश्वर पुस्तकालय, दोलखाका भरत प्रधान, त्रि.वि. पुस्तकालय काठमाडौं, श्रीबाबु कार्की, भवनाथ घिमिरे, राजन कार्की, चन्द्र बहादुर खड्का, चोक बहादुर दहाल, गोकर्ण प्रसाद पोखरेल, सुरेन्द्र पोखरेल, चिरञ्जीवी मास्के, जि.वि.स. दोलखा, कालापानी मा.वि. जफे दोलखा आदिबाट प्राप्त सहयोगका लागि सम्बन्धित संघ, संस्थाका सम्पूर्ण सहयोगी मित्रह?प्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

यसरी मलाई यस धर्तीमा आँखा खोलिदिएर जन्मदिने मेरा पूजनीय माता फूलकुमारी पोखरेल र स्वर्गीय पिता ओम प्रसाद पोखरेल ज्यू प्रति सादर कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । मेरो शोध लेखन कार्यमा उपयुक्त समय प्रदान गर्न सचेत रहने मेरी जीवन संगिनी उषादेवी पोखरेल तथा अध्ययन र लेखन कार्यमा प्रेरणा प्रदान गर्न उत्साही छोरी सुजाता र छोरा सुजनलाई धन्यवाद नदिइ रहन सकिदैन। यसैगरी शोध सामग्री संकलनमा सहजता प्रदान गर्नु हुने मेरा आदरणीय दाजु गोकर्ण प्रसाद पोखरेल ज्यूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्न चाहन्छु ।

छिटो र शुद्ध प्रारम्भिक टड्कन गर्ने भरत अधिकारी र टेलिकम चरिकोटका लक्ष्मण बस्नेत र अन्तिम टड्कनमा सहयोग पुऱ्याउने मित्र विष्णुहरि भण्डारी, नारायण काफ्ले र सुजन पोखरेललाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु । प्रस्तुत शोधपत्रको उचित मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली शिक्षण समितिमा पेस गर्दछु ।

समूह

त्रि.वि.द.नं. ३०१३४-९०

परीक्षा क्रमाङ्क : ४००१४८

मिति :

सुकदेव पोखरेल
रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस
नेपाली शिक्षण समिति
प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं ।

संकेत सूची

अप्र.	– अप्रकाशित
कि.मि.	– किलो मिटर
के.त.वि.	– केन्द्रीय तथ्याङ्क विभाग
जि.प्र.का.	– जिल्ला प्रशासन कार्यालय
प्र.अ.	– प्रधान अध्यापक
वि.सं.	– विक्रम सम्वत्
म.वी.वि.	– महेन्द्र वीर विक्रम
सम.	– शमशेर
स.प्र.अ.	– सहायक प्रधान अध्यापक
सम्पा.	– सम्पादक

विषय सूची

पहिलो अध्याय :- शोध परिचय

१. शोधशीर्षक	१
२. शोधको प्रयोजन	१
३. विषय परिचय	१
४. समस्या कथन	१
५. शोधको उद्देश्य	१
६. पूर्वकार्यको समीक्षा	२
७. शोधको औचित्य	३
८. अध्ययनको सीमाङ्कन	३
९. शोधको विधि	३
९.१. सामाग्री संकलन विधि	३
९.२. सामाग्री विश्लेषण विधि	४
१०. शोधपत्रको ?परेखा	४

दोस्रो अध्याय:- नेपाली साहित्यिक पत्रिकामा आँखा पत्रिकाको प्रकाशन परम्परा र प्रकाशित कथाह?

२.१. दोलखा जिल्लाको भौगोलिक अवस्था	
२.१.१. भौगोलिक अवस्था	५
क) हिमाली प्रदेश	५
ख) पहाडी प्रदेश	५
ग) बेंसी तथा टारह?	५
२.१.२. सीमाना	५
२.१.३. क्षेत्रफल	६
२.२. साहित्यिक पृष्ठभूमि	६
२.२.१. दोलखा जिल्लामा साहित्यिक पत्रकारिता	६
२.२.२. आँखा पत्रिकाको पहिलो प्रकाशन	७
२.२.३. कालिञ्चोक युवा क्लवको आँखा पत्रिका प्रकाशनमा भूमिका	७
२.२.४. नेपाली साहित्यिक पत्रपत्रिकाको परम्परा	७
२.२.५. दोलखा जिल्लाबाट प्रकाशित पत्रपत्रिकाको स्थिति	८

२.२.५.१. आँखा (२०२६)	८
२.२.५.२. च्यादोड (२०२०)	९
२.२.५.३. विद्यार्थी जागरण (२०३८)	९
२.२.५.४. दोलखा सन्देश (२०३९)	९
२.२.५.५. चिमाल (२०३९)	९
२.२.५.६. आँकुरा (२०४८)	९
२.२.५.७. अण्णिमा (२०४९)	९
२.२.५.८. कोसेली (२०५०)	१०
२.२.५.९. दोलखा स्मारिका (२०५३)	१०
२.२.५.१०. दोलखा ज्योति (२०५३)	१०
२.२.५.११. कुल्सीपत्ती (२०५३)	१०
२.२.५.१२. गौरीशंकर टाइम (२०५४)	१०
२.२.५.१३. दोलखा टुडे (२०५५)	१०
२.२.५.१४. प्रदेय (२०५६)	१०
२.२.५.१५. जिरीदीप (२०५७)	११
२.२.५.१६. गौरीशंकर पुञ्ज (२०५८)	११
२.२.५.१७. कालिञ्चोक स्मारिका (२०६०)	११
२.२.५.१८. जागृति (२०६१)	११
२.२.५.१९. परिकल्पना (२०६४)	११
२.२.५.२०. कालापानी स्वर्ण स्मारिका (२०६६)	११

२.२.६. आँखा पत्रिकामा प्रकाशित कथाह? अङ्क १ देखि १७ सम्म

२.२.६.१ पहिलो अङ्क	११
२.२.६.२ दोस्रो अङ्क	१२
२.२.६.३ तेस्रो अङ्क	१२
२.२.६.४ चौथो अङ्क	१२
२.२.६.५ पाचौँ अङ्क	१२
२.२.६.६ छैटौँ अङ्क	१२
२.२.६.७ सातौँ अङ्क	१३

२.२.६.८ आठौँ अङ्क	१३
२.२.६.९ नवौँ अङ्क	१३
२.२.६.१० दसौँ अङ्क	१३
२.२.६.११ एघारौँ अङ्क	१३
२.२.६.१२ बाह्रौँ अङ्क	१३
२.२.६.१३ तेह्रौँ अङ्क	१३
२.२.६.१४ चौधौँ अङ्क	१४
२.२.६.१५ पन्ध्रौँ अङ्क	१४
२.२.६.१६ सोह्रौँ अङ्क	१४
२.२.६.१७ सत्रौँ अङ्क	१४

तेस्रो अध्याय:- कथा तपस्वका आधारमा आँखा पत्रिकामा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण

३.१.आँखा अङ्क एकमा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण	१५
३.१.१.आँशु उकुस मुकुस जिन्दगीको कथाको विश्लेषण	१९
३.१.२.चित्र बुद्धको कथाको विश्लेषण	२०
३.२.आँखा अङ्क दुईमा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण	
३.२.१.यौटा सिङ्गो युग निलिसकेको साहित्यकार कथाको विश्लेषण	२१
३.२.२. व्यथै व्यथाको जीवन कथाको विश्लेषण	२३
३.२.३. चित्रकार कथाको विश्लेषण	२४
३.२.४. बिसिदै गरेका यादह? कथाको विश्लेषण	२७
३.२.५.अनभिज्ञ विवाहका लाश कथाको विश्लेषण	२८
३.२.६. रातले कोल्टो फेरे पछि कथाको विश्लेषण	३१
३.२.७. सानी कथाको विश्लेषण	३२
३.३.आँखा अङ्क तीनमा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण	
३.३.१. शरीर भित्रको कंकाल कथाको विश्लेषण	३४
३.३.२. एउटा नसुतेको रात कथाको विश्लेषण	३५
३.३.३. त्रिकोण कथाको विश्लेषण	३६
३.३.४. परिस्थितिको भटारो कथाको विश्लेषण	३९
३.३.५. ऐतिहासिक दरबार कथाको विश्लेषण	४१
३.४.आँखा अङ्क चारमा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण	

३.४.१. मेरी नजन्मेकी छोरी कथाको विश्लेषण	४३
३.४.२. जीवन कथाको विश्लेषण	४५
३.४.३. पुँजी विना केही गर्न सकिँदैन कथाको विश्लेषण	४७
३.४.४. तारा रिक्तिएको आकाश कथाको विश्लेषण	४९
३.४.५. किन यस्तो सपना देखिन्छ ? कथाको विश्लेषण	५०
३.४.६. सानी जलपरी कथाको विश्लेषण	५२
३.५. आँखा अड्क पाँचमा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण	
३.५.१. जीवन एक अभिशाप कथाको विश्लेषण	५५
३.५.२. रहस्यमय कथाको विश्लेषण	५७
३.५.३. उद्घाटन कथाको विश्लेषण	५८
३.५.४. बिउँभेको सपनाह? कथाको विश्लेषण	६०
३.५.५. विसंगति कथाको विश्लेषण	६३
३.५.६. कला र कलाकार कथाको विश्लेषण	६५
३.६. आँखा अड्क छमा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण	
३.६.१. कलङ्कित विश्वास कथाको विश्लेषण	६६
३.६.२. शिल्पकारको न्यायपूर्ण जीवन कथाको विश्लेषण	६८
३.६.३. नागदेवताको पूजा कथाको विश्लेषण	७१
३.६.४. निर्विरोध कथाको विश्लेषण	७३
३.६.५. अधुरो कथा कथाको विश्लेषण	७६
३.७. आँखा अड्क सातमा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण	
३.७.१. अनुमान कथाको विश्लेषण	७८
३.७.२. निष्कृतिको बन्धन कथाको विश्लेषण	७९
३.७.३. निरीक्षण कथाको विश्लेषण	८१
३.८. आँखा अड्क आठमा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण	
३.८.१. पात कथाको विश्लेषण	८३
३.८.२. खोर कथाको विश्लेषण	८४
३.८.३. आफ्नो आफ्नो घाउ कथाको विश्लेषण	८६
३.८.४. भट्टीवालकी छोरी कथाको विश्लेषण	८८

३.९. आँखा अड्क नौमा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण

३.९.१. वृद्धा कथाको विश्लेषण	९०
३.९.२. भोको पेट कथाको विश्लेषण	९२
३.९.३. घटना कथाको विश्लेषण	९४
३.९.४. मेरा ती दयालु मित्र कथाको विश्लेषण	९६
३.९.५. माछा चोरी मत्स्य न्याय कथाको विश्लेषण	९८

३.१०. आँखा अड्क दशमा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण

३.१०.१. कस्तो भेट कथाको विश्लेषण	९९
३.१०.२. हराएको मूर्ति कथाको विश्लेषण	१०२
३.१०.३. इडियट कथाको विश्लेषण	१०४
३.१०.४. वैकल्पिक कथाको विश्लेषण	१०६
३.१०.५. कम्पित आकाश कथाको विश्लेषण	१०८
३.१०.६. विदेश भ्रमण कथाको विश्लेषण	१११

३.११. आँखा अड्क एघारमा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण

३.११.१. धमिलो सागर कथाको विश्लेषण	११२
३.११.२. विचित्र देशको यात्री कथाको विश्लेषण	११४
३.११.३. पहेंलो आकाशकी बेहुली कथा को विश्लेषण	११६
३.११.४. बम्पर सुपर कथाको विश्लेषण	११९

३.१२. आँखा अड्क बाह्रौंमा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण

३.१२.१. मान्छेको खोजी कथाको विश्लेषण	१२२
३.१२.२. माया माधुरी कथाको विश्लेषण	१२४
३.१२.३. हल्ला गर्ने बिरालो र शान्त कुकुर कथाको विश्लेषण	१२६
३.१२.४. वाह ! अमेरिका कथाको विश्लेषण	१२८

३.१३. आँखा अड्क तेह्रौंमा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण

३.१३.१. प्रति परीक्षण कथाको विश्लेषण	१३०
३.१३.२. बाजी कथाको विश्लेषण	१३२
३.१३.३. चार्ली चैपलिन ! एक प्रेमी कथाको विश्लेषण	१३४
३.१३.४. सौन्दर्य कथाको विश्लेषण	१३६

३.१३.५. शुक्रमानलाई प्रजातन्त्र कथाको विश्लेषण	१३९
३.१४. आँखा अड्क चौध मा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण	
३.१४.१ अनुत्तरित प्रश्नहरू कथाको विश्लेषण	१४१
३.१५. आँखा अड्क पन्ध्रौँ मा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण	
३.१५.१ प्रेमको हिसाब खाता कथाको विश्लेषण	१४३
३.१५.२ सौतीमा कथाको विश्लेषण	१४५
३.१५.३ बन्द कथाको विश्लेषण	१४७
३.१५.४ यो प्रेम कथाको विश्लेषण	१४८
३.१६. आँखा अड्क सोह्रौँमा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण	
३.१६.१ सेतो कपाल कथाको विश्लेषण	१५०
३.१६.२ अन्तिम प्रतीक्षा कथाको विश्लेषण	१५२
३.१७. आँखा अड्क सत्रौँमा प्रकाशित कथाह?को विश्लेषण	
३.१७.१ देवी कथाको विश्लेषण	१५४
३.१७.२ अभिभारा कथाको विश्लेषण	१५७
३.१७.३ नेउटे जंगियो कथाको विश्लेषण	१५९
३.१७.४ ठमेलको एक साँझ कथाको विश्लेषण	१६२
३.१७.५ ज?री काम छ कथाको विश्लेषण	१६४
३.१७.६ बाबा साट्ने कि? कथाको विश्लेषण	१६६
३.१७.७ गु?पूर्णमा कथाको विश्लेषण	१६८
३.१७.८ बेड नं. ३०८ कथाको विश्लेषण	१७०
३.१७.९ त्यो केटा, उनी र म कथाको विश्लेषण	१७२

चौथो अध्याय:- प्रवृत्तिका आधारमा आँखा पत्रिकामा संकलित कथाह?को विश्लेषण

४.१ प्रेमको विविधरूप प्रस्तुत गर्नु	१७५
४.१.१ स्थायी प्रेम (आत्मिक)	१७५
४.१.२ काल्पनिक प्रेम	१७६
४.१.३ प्रेममा संयोग/वियोग	१७६
४.२. सामाजिक यथार्थवाद	१७७
४.३. गरिबी र अभाव	१७७
४.४. घटना प्रधान कथाहरू	१७८
४.५. वैचारिकता	१७८
४.६. अस्तिष्व एवम् विसङ्गतिवादी जीवन दर्शन	१७९
४.७. राजनैतिक द्वन्द्व र सन्त्रासमय वातावरणको चित्रण	१७९
४.८. मानवतावाद	१८१
४.९. देश प्रेमको भावना	१८१
४.१० प्राकृतिको सौन्दर्यको उद्घाटन	१८१
४.११. विश्व परिवेशको चित्रण उद्घाटित हुनु	१८२
पाँचौं अध्याय:- नेपाली कथा विधामा आँखा पत्रिकाको योगदान	१८३
५.१ नेपाली कथा विधामा आँखा पत्रिकाको योगदान	१८४
५.२. शोध निष्कर्ष एवम् उपसंहार	१८५
सन्दर्भ ग्रन्थसूची	१८८
शोध प्रबन्धहरूको सूची	१९०
परिशिष्ट	१९१